

Данило Рига

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОСТІР ЧЕРНІГОВА 1920–30-х РОКІВ ТА ЗМІНИ ГІМНАЗІЙНО-ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ В СУСПІЛЬСТВІ

DOI: 10.5281/zenodo.3949948

© Д. Рига, 2020. СС BY 4.0

Мета цієї публікації полягає у всебічному дослідженні статистичних даних стосовно кількості гімназій та учнів на території всієї Російської імперії, впродовж XIX – початку XX ст. З-поміж **методів**, що були використані для проведеного дослідження, можна виділити аналітичний та критичний, на яких базувалось опрацювання здобутої інформації. **Наукова новизна** полягає, перш за все, у ґрунтовному дослідженні чинників поширення середньої освіти в цей час. **Висновки.** Кінець XIX – початок XX століття – період безперервних суперечок навколо майбутнього середньої школи. На початку XX ст. відбуваються важливі історичні події, які, безумовно, відбиваються на діяльності гімназії. За роки упорядкування гімназичної освіти склалась система управління навчально-виховним процесом. Зміст гімназичного навчання відповідав потребам суспільства того часу. Після жовтневих подій 1917 року Чернігівська класична чоловіча гімназія проіснувала тільки два роки. Гімназії були замінені у 1918 році єдиними трудовими школами. Дослідження виявило та розкрило головні чинники, які включали: кількість гімназій та учнів на території всієї Російської імперії впродовж XIX – початку XX ст.

Упродовж усього XIX – початку XX ст. середні навчальні заклади (в цьому питанні не була винятком і класична чоловіча гімназія в Чернігові) являли собою ґрунтовні учбові установи середнього рівня. За час своєї діяльності впродовж двох століть навчальний заклад виховав талановитих особистостей. Зазначимо, що гімназійна освіта приваблювала, як правило, вихідців з родин дворян, міщан, священнослужителів Чернігівської губернії.

Окремим важливим питанням є дослідження викладацького складу гімназії. Впродовж тривалого часу особливу увагу в гімназіях приділяли підбору викладацького складу, адже саме викладачі гімназій приділяли значну увагу навчально-виховному процесу. Таким чином, діяльність класичної чоловічої гімназії в Чернігові, яка функціонувала впродовж XIX – початку XX ст., сприяла поширенню рівня освіти в нашому регіоні.

Ключові слова: гімназійна освіта, гімназії, Чернігів.

Аналізу статистичних даних щодо кількості гімназій та учнів на території колишньої Російської імперії впродовж XIX – початку XX ст. приділялась певна увага в українській та російській історіографії XIX – початку XXI ст. Ця проблематика перебувала в колі наукових зацікавлень Ш. Ганеліна, М. Домонтовича, М. Константинова, Є. Мединського, І. Посадського, Д. Риги, О. Рябоконя, В. Милько та багатьох інших дослідників історії освіти та педагогіки.

Головною метою цієї статті є історичний аналіз та систематизація даних щодо функціонування Чернігівської класичної чоловічої гімназії та гімназій всієї Російської імперії впродовж XIX – на початку XX ст.

На початку XIX ст. на Чернігівщині мережу навчальних закладів становили два головні народні училища (Чернігівське і Новгород-Сіверське), які були відкриті у 1789 р., та чотири малі (Ніжинське (1789), Стародубське (1790), Глухів-

ське (1790), Погарське (1800) Стародубського повіту)¹. Під час реформування училищ, народні були перетворені на повітові, а головні училища трансформувались у Чернігівську та Новгород-Сіверську гімназії.

Перша чоловіча гімназія в Російській імперії була відкрита у 1726 р. при Петербурзькій академії наук. Масове заснування гімназій як освітніх інституцій на базі народних училищ розпочалося після прийняття Статуту 1804 р. Але повноцінно почали функціонувати лише після затвердження Статуту 8 грудня 1828 р. У губернських містах гімназії почали створюватись на початку XIX ст. На українських землях першими чоловічими гімназіями були Полтавська та Одеська (1804 р.), Харківська і Катеринославська (1805 р.), Київська (1809 р.). Термін навчання у гімназіях з 1804 р. становив 4 роки, з 1828 р. – 7 років, з 1871 р. – 8 років.

У Чернігівській губернії на початку XIX ст. функціонувало дві гімназії: Чернігівська (реорганізована у 1805 р.) і Новгород-Сіверська (1808 р.)². Директори цих гімназій підпорядковувались училищному комітету Харківського університету.

У 1804 р. на Валу була побудована нова будівля у стилі російського класицизму за типовим проєктом петербурзького архітектора А. Захарова. У 1803 р. він створив дев'ять типових проєктів для губернських міст, серед яких, до речі, був і проєкт будинку цивільного губернатора в Чернігові. План споруди затвердив сам імператор Олександр I.

Чернігівська класична чоловіча гімназія займала два будинки. В одному з них розміщувались навчальні класи (зараз це будівля Чернігівського обласного історичного музею ім. В. Тарновського), в іншому був розташований пансіон для приїжджих учнів³. Упродовж усього XIX – початку XX ст. класична чоловіча гімназія в Чернігові давала ґрунтовну освіту середнього рівня.

У першій чверті XIX ст. на території всієї Російській імперії були відкриті 32 гімназії, в яких навчались 2.838 дітей. Основна мета гімназійної освіти полягала у підготовці до вступу в університети. *Класичні гімназії, прогімназії (4-х класні) і реальні училища були доступні для всіх станів. Курс навчання у гімназіях був розрахований на 8 років, реальних училищах – на 6 років. Бажаючі могли закінчити додатковий 7-й клас реального училища, якщо мали намір вступати до вищих технічних навчальних закладів*⁴.

З початку своєї діяльності гімназії були безкоштовними та всестановими. На чолі їх перебував директор, а вчителі поділялись на молодших і старших. У гімназіях були заборонені моральні та фізичні методи покарання. До основних навчальних предметів належали історія, математика, географія, статистика, витончені науки, політекономія, філософія, природнича історія, технологія, комерційні науки, французька, латинська, німецька мови, малювання.

Станом на 1820 р. на території Чернігівської губернії працювали 11 повітових та 4 парафіяльних училища. Кількість учнів у навчальних закладах зростала повільно: у 1805 р. у них навчалось 633 учні, у 1815 р. – 742, у 1820 р. – 903⁵.

У 1825 р. у всіх гімназіях Російської імперії навчалось лише 7600 учнів, а до 1850 року їхнє число більш ніж подвоїлось і досягало кількості 18000 учнів.

¹ Очерк города Чернигова и его области в древнее и новое время. Киев: Унив. тип., 1846. 49 с.

² Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния: [составил Генерального штаба подполковник М. Домонтович, действительный член императорского русского географического общества]. Санкт-Петербург, 1865. С. 46.

³ Рига Д. До історії створення та діяльності навчального закладу – Чернігівської класичної чоловічої гімназії у 1805–1919 роках та історії будівель колишньої гімназії у XX столітті. *Сіверянський літопис*. 2014. №4. С. 241–248.

⁴ Система образования в Российской империи [Электронный ресурс]. URL: <http://dalmate.ru/muzej/item/316.html> (Дата звернення: 07.03.2020).

⁵ Рябоконе О. Вплив історичних чинників на формування та розвиток сучасного освітнього комплексу Чернігівської області. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2014. Т. 19. Вип. 3. С. 161.

Поруч із гімназіями також засновувались реальні училища та прогімназії. Їхня діяльність вимагала постійних реформ і пошуку раціональних рішень, які б поєднували визначення чітких цілей, оновлення змісту, розширення охоплення гімназійною освітою представників підростаючого покоління. У 1837 р. у цих типах навчальних закладів усієї Російської імперії навчалося близько 16.000 учнів⁶.

У 1839 р. завершилося формування адміністративно-територіальних кордонів учбових округів. Відповідно до указу від 26 квітня 1839 р., на українських землях були створені три учбові округи. До складу Київського учбового округу увійшли Київська, Волинська, Подільська, Полтавська та Чернігівська губернії⁷.

Згідно зі Статутом 1864 р., у класичних гімназіях з викладанням грецької та латинської мов на їхнє вивчення відводилось 58 год. на тиждень (латинська – 34 год. та грецька – 24 год. з урахуванням поділу на класи: латинська мова: I клас – 4 год. на тиждень, II–VII класи – по 5 год.; грецька мова: III–IV класи – по 3 год., V–VII класи – по 6 год.). 6 годин на тиждень відводилось на вивчення природознавства та фізики. У класичних гімназіях з викладанням латинської мови на її вивчення відводилось 39 год. на тиждень (I клас – 4 год., II клас – 5 год., III–VII класи – по 6 год.). У реальних гімназіях, де не вивчались стародавні мови, у значному обсязі викладалась природознавство (23 год. на тиждень: I–V класи – по 3 год., V–VI класи – по 4 год.) та фізика (9 год. на тиждень: V–VII класи – по 3 год.)⁸.

На підставі статутів 1871 р. і 1872 р. всі гімназії вперше отримали загальнодержавні програми. До цього часу загальнообов'язкових програм не існувало. Школи працювали на основі програмно-інструктивних матеріалів. У нових програмах фактично скасовувався курс історії російської літератури, викладання російської мови та літератури теж значно скорочувалось.

Відповідно до цих програм, російська мова, особливо в трьох молодших класах, практично замінялась латиною. Курс російської мови в IV класі, який в основному складався з церковнослов'янської граматики, був тяжким для сприйняття учнями. У V класі вивчався курс логіки на основі читання та аналізу текстів. На заняттях з літератури відбувалося ознайомлення з основними її родами: епосом, лірикою і драмою, вивчались їхні характерні ознаки шляхом читання та розбору творів.

У програмі VI і VII класів були передбачені читання та аналіз вибіркового художніх творів. Курс літератури завершувався вивченням творів М. Гоголя і М. Лермонтова. Згідно з програмою 1872 р., викладання дисциплін зазнало певних змін. Відбувалися зміни в розподілі матеріалу, зокрема, з математики: I–III класи – арифметика (1 год. на тиждень), III – алгебра (2 год.); IV – алгебра і геометрія (всього 3 год.); V – алгебра (2 год.), геометрія (2 год.); VI – алгебра (1 год.), геометрія (1 год.); VII – перший рік: тригонометрія (2 год.), повторення арифметики та алгебри (2 год.); другий рік: алгебра (1 год.), математична географія (1 год.), повторення геометрії (2 год.).

У тих гімназіях, де не викладалось природознавство, у VI класі додавалося 2 год. на вивчення математики. Порівняно з інструкцією 1865 р., курс математики став складнішим, алгебра викладалась лише у III–V класах, а геометрія – у IV–VI класах. Курс фізики поділявся на три частини: перша частина вивчалась протягом першого року навчання у VII класі, друга – в один із двох навчальних років VII класу, третя – призначалась для другого навчального року VII класу.

⁶ Сравнительная ведомость о состоянии учебных заведений министерства народного просвещения за 1837 и 1838 годы. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1839. Т. 22. С. 71–89.

⁷ Милько В. Навчальні округи в Україні у 1835–1860 рр.: деякі особливості системи управління. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 21–23.

⁸ Педагогическая энциклопедия. Москва, 1964. Т. 1. С. 568.

Найважливіші хімічні явища тепер викладались не як частина фізики, а як «додаток» до неї⁹.

У другій половині XIX ст. Міністерство народної освіти неохоче йшло на відкриття нових гімназій. Наприкінці XIX ст. на українських землях діяли 40 прогімназій¹⁰, 43 чоловічих й 76 жіночих гімназій Міністерства народної освіти¹¹. Зауважимо, що в Російській імперії у другій половині XIX ст. ідея створення жіночих гімназій як відкритих й всестанових освітніх навчальних закладів для дівчат набула практичного втілення та законодавчого регулювання. Перші жіночі гімназії відкрились у 1870 р., і того ж таки року, відповідно до «Положення про жіночі гімназії та прогімназії Міністерства народної освіти», училища були перейменовані в гімназії та прогімназії.

Жіночі гімназії призначалися для навчання дівчат усіх станів і віросповідань. Перші 3 класи (іноді і більше) становили прогімназію і могли існувати як окремий навчальний заклад. При кожній жіночій гімназії зберігались піклувальна і педагогічна ради, які були створені ще при жіночих училищах. Установлювалась 5-бальна система оцінок успішності. Курс навчання був дещо тривалішим, ніж у Маріїнській жіночій гімназії, але коротшим, ніж у чоловічих гімназіях.

Положення передбачало видачу тим випускницям, які закінчили 7 класів, атестату на звання вчительки початкової школи, які закінчили 8 класів – домашньої вчительки, а тим, хто отримав при цьому медаль, – домашньої наставниці. Закінчення 8-го класу відкривало доступ до Вищих жіночих курсів без іспиту.

Навчання у всіх жіночих гімназіях Міністерства народної освіти було платним, причому встановлювалась різна плата за навчання для гімназій і прогімназій. «Положення» передбачало встановлення певної системи фінансування у вигляді одноразової допомоги жіночим гімназіям від державної казни, хоча основні кошти на їхнє утримання надходили від громадськості. Соціальний склад учнів був таким само, як і в жіночих гімназіях Відомства установ імператриці Марії.

З 1871 року Чернігівське жіноче училище отримує статус гімназії. Спочатку вона мала 8 основних і 2 підготовчі класи. Перевага надавалась гуманітарним предметам, зокрема, іноземним мовам, музиці, танцям, співам, рукоділлю, правилам гарної поведінки.

До 1874 р. в Російській імперії діяли 189 жіночих гімназій, в яких загалом навчалось 25565 учениць. Гімназії мали 7-річний курс навчання. Після його закінчення випускниці отримували атестат домашньої вчительки, а ті, які одержали нагороду (медаль або книгу), – атестат домашньої наставниці і право без іспитів вступати на платні педагогічні курси. Знання оцінювалось за дванадцятибальною системою¹².

Жіночі гімназії Міністерства народної освіти з 1870 р. мали свій статут. Навчання в них було семирічним, а 8-й додатковий клас вважався педагогічним. Жіночі прогімназії були трикласними, але там, де існувала для цього можливість, вони могли включати в себе й більше число класів¹³.

Мережа жіночих гімназій та прогімназій швидко поширювалась: у 1880 р. діяли 79 гімназій і 164 прогімназії, у 1887 р. – 106 гімназій і 180 прогімназій. Перед

⁹ Ганелин Ш. Очерки по истории средней школы в России. Второе, испр. и доп. изд. Москва: Учпедгиз. 1954. С. 134–135.

¹⁰ Посадский И. Средние учебные заведения Киевского учебного округа за десятилетие: 1889–1898. Киев, 1899. С. 14.

¹¹ Календарь для учителей на 1915/1916 учебный год (Указатель учебных заведений). Ч.2. Киев, 1915. 80 с.

¹² Латышина Д. История педагогики (История образования и педагогической мысли): учеб. пособие. М.: Гардарики. 2003. 608 с.

¹³ Александров В. Подробные правила и учения программы всех классов женских гимназий и прогимназий Ведомства Мин. Нар. Просвещения со всеми последними дополнениями и разъяснениями. Одесса: Книгоизд. «Школа». 1917. С. 3–4.

революцією 1917 р. кількість жіночих гімназій Міністерства народної освіти досягла 958 одиниць.

Середні загальноосвітні школи в Україні працювали за чинними в Російській імперії навчальними планами та програмами. Кількість середніх навчальних закладів зростала, але темпи їхнього поширення суттєво відставали від реальних суспільних потреб, пов'язаних із розвитком виробництва.

Усього в Російській імперії станом на 1 січня 1892 р. нараховувалось 180 гімназій, у тому числі 5 при церквах іноземних віросповідань, 5 приватних гімназій, Олександрівський дворянський інститут у Нижньому Новгороді, Лазаревський інститут східних мов, лицей цесаревича Миколи в Москві (гімназійні класи) і колегія Павла Галагана у Києві.

Усього прогімназій нараховувалось 59, з них 20 шестикласних і 39 чотирикласних, у яких навчались 61079 учнів. У середньому на 1870 жителів припадав один гімназист (беручи до уваги кількість населення Російської імперії у 114 млн осіб) і один навчальний заклад на 475 тис. осіб¹⁴.

Наприкінці XIX ст. на території Чернігівської губернії налічувалось 5 духовних семінарій та училищ, одна фельдшерська школа, 4 гімназії (у Чернігові, Ніжині, Глухові, Новгороді-Сіверському), одна прогімназія у Стародубі, одна чоловіча гімназія у Новозибкові, один учительський інститут у Глухові, 4 жіночі гімназії у Чернігові, Новозибкові, Ніжині, Новгороді-Сіверському та 3 жіночі прогімназії¹⁵.

Учнями цих навчальних закладів були в основному діти дворян (близько 60%) та міщан (25%). Єдиним вищим навчальним закладом у губернії у XIX ст. був Ніжинський історико-філологічний інститут князя О. Безбородька. У ньому одночасно могли навчатись близько 100 студентів. Попри зростання мережі освітніх закладів, рівень освіченості населення Чернігівської губернії був відносно низьким. Підтвердженням цього є зменшення частки письмених серед новобранців Чернігівщини. У 1876 р. питома вага призовників, які вміли читати і писати, становила 82%, у 1886 р. – 75%, у 1896 р. – 57%¹⁶.

За офіційними даними, у 1894 р. у всій Російській імперії нараховувалось 177 класичних чоловічих гімназій, 163 жіночі міністерські гімназії та 104 реальних училища¹⁷. Наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувалися постійні дискусії щодо майбутнього середньої школи. Вони призвели до зростання на початку XX ст. кількості середніх навчальних закладів у Російській імперії. Якщо в 1856 р. на території Російської імперії налічувалось всього 78 гімназій і реальних училищ, то вже до кінця XIX ст. – більше 300, а до 1914 р. – близько 700. Тепер гімназії відкривались не тільки у губернських, але й у повітових містах¹⁸. За підрахунком Т. Филоненко, можна простежити динаміку чисельності гімназій, на початок XX ст. Наприклад, якщо у 1902 р. діяли 207 чоловічих гімназій то вже у 1906 р. – 245, а у 1912 р. – 463 (у тому числі 341 державна)¹⁹.

На початку XX ст. на території Російській імперії нараховувалось 12 навчаль-

¹⁴ Рябоконт О. Вплив історичних чинників на формування та розвиток сучасного освітнього комплексу Чернігівської області. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2014. Т. 19. Вип. 3. С. 163.

¹⁵ Русов А. Описание Черниговской губернии. Чернігів. 1898. Т. 1. С. 163.

¹⁶ Гимназия [Електронний ресурс; остання правка: 12:04, 27 січня 2020] [Nick Fishman]. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гимназия>. (Дата звернення: 07.03.2020).

¹⁷ Медьнский Е. История русской педагогии до Великой Октябрьской социалистической революции. Москва, 1938. С. 460.

¹⁸ Гимназия [Електронний ресурс; остання правка: 12:04, 27 січня 2020] [Nick Fishman]. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гимназия>. (Дата звернення: 07.03.2020).

¹⁹ Дякина Е. Особенности становления и развития инновационных типов общеобразовательных учреждений в России (начало XVIII – конец XX вв.). *Фундаментальные исследования*. 2015. № 2–6. С. 1294–1299.

них округів, які були скасовані у 1918 р. Станом на 1 січня 1911 р. на території всієї Російській імперії діяли 577 чоловічих середніх навчальних закладів, у тому числі 316 гімназій, 29 прогімназій і 232 реальних училища. До кінця XIX ст. у Російській імперії існувало 196 чоловічих гімназій, а у 1912 р. – вже 417²⁰. Станом на 1913 р., у Російській імперії нараховувалось 434 чоловічі гімназії і прогімназії (14.2935 учнів), 276 реальних училищ (76.971 учень), 920 міністерських жіночих гімназій і прогімназій (303.690 учнів)²¹. (Див. додаток №1, №2, №3). На українських землях станом на 1 січня 1914 р., налічувалось близько 340 чоловічих та жіночих гімназій і 41 реальне училище²².

Станом на першу половину 1915 р. на території всієї Російській імперії було повторно відкрито (перетворено з нижчого типу школи) 244 середніх навчальних закладів. У 1915 р. кількість чоловічих гімназій, прогімназій і реальних училищ таким чином зросла до 797²³ (у тому числі 474 гімназії (понад 150.000 учнів), а жіночих гімназій і прогімназій – до 1.001 (понад 350.000 гімназисток)²⁴.

Станом на кінець 1915 р. на території всієї Російській імперії нараховувалось вже 26 прогімназій і 297 реальних училищ; з них на кошти казни були засновані 354 гімназії, 2 прогімназії і 219 реальних училищ (інші були засновані на кошти громадських установ, приватних осіб і товариств). Витрати уряду з казни на всі середні навчальні заклади (чоловічі та жіночі) становили у 1911 році 13 млн руб., у 1913 році вже 26 млн руб.

Основною формою організації навчальної діяльності у початковій і середній школах була класно-урочна система. Значним недоліком навчально-виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів регіону було те, що викладання всіх предметів проводилось російською мовою. Навчальний процес не базувався на засадах національної культури і народних традицій²⁵.

Переважаання жіночих гімназій над чоловічими було пов'язано з тим, що якщо чоловічі гімназії готували до вступу у вищі навчальні заклади і для хлопчиків існували інші види середніх шкіл, то для дівчаток гімназії були єдиною можливістю здобути середню освіту. Після революції 1917 р. гімназії були реорганізовані у єдині трудові школи²⁶.

Отже, впродовж усього XIX – початку XX ст. класична чоловіча гімназія в Чернігові являла собою типовий середній навчальний заклад. Особлива увага у навчально-виховному процесі приділялася підбору кваліфікованого викладацького складу. Гімназична освіта приваблювала вихідців з родин дворян, міщан та духовенства Чернігівської губернії. За час своєї діяльності впродовж двох століть у ній здобули освіту чимало талановитих особистостей. Діяльність гімназії мала великий вплив на освітнє життя Чернігівщини, про що свідчить подальший життєвий шлях її вихованців. Навчальний заклад, який діяв упродовж XIX – початку XX століття, сприяв поширенню рівня освіти населення Чернігівської губернії.

²⁰ Система образования в Российской империи: <http://dalmate.ru/muzej/item/316.html>

²¹ Медынский Е. История русской педагогики до Великой Октябрьской социалистической революции. 2-е изд., испр. и доп. М. 1938. С. 460.

²² Украинская Советская Энциклопедия. Киев, 1980. Т. 3. С. 35.

²³ Константинов Н. История педагогики: учебник для студентов пед. ин-тов. Москва: Просвещение, 1982. С.306.

²⁴ Медынский Е. История русской педагогики до Великой Октябрьской социалистической революции. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 1938. 512 с.

²⁵ Рябоконь О. Вплив історичних чинників на формування та розвиток сучасного освітнього комплексу Чернігівської області. Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. 2014. Т. 19. Вип. 3. С. 164.

²⁶ Украинская Советская Энциклопедия. Киев, 1980. Т. 3. 543 с.

Звіт міністра народної освіти за 1913 р.

Чоловічі гімназії Російської імперії станом на 1 січня 1914 р. (Статистичні дані)	
Кількість загальна	152110 гімназистів
Становий склад	
Діти дворян та чиновників	49058 гімназистів
Діти священнослужителів	8.519 гімназистів
Діти почесних громадян та купців	15.098 гімназистів
Діти міщан та цехових майстрів	40.903 гімназистів
Діти козаків	3.108 гімназистів
Діти селян	30.418 гімназистів
Діти іноземців	1.530 гімназистів
Діти інших верств населення	3.476 гімназистів

Звіт міністра народної освіти за 1913 р.

Кількість гімназій на 100000 населення за станами	
На 100000 дворян	2651,37 гімназистів
На 100000 духівництва	1.446,48 гімназистів
На 100000 купців і почесних громадян	2.418,87 гімназистів
На 100000 міщан і цехових майстрів	305,56 гімназистів
На 100000 козаків	106,12 гімназистів
На 100000 селян	31,39 гімназистів

Стан освіти в другій половині XIX – на початку XX ст.			
Губернії	Всього державних шкіл усіх типів (вищі, середні, нижчі)	Загальна кількість учнів у таких школах	Число школярів на сто осіб населення
Волинська	76	3.558	-
Катеринославська	161	9.652	0,92
Київська	142	9.114	0,50
Подільська	143	4.432	0,25
Полтавська	160	7.866	0,44
Чернігівська	173	8.867	0,34
Таврійська	169	8.867	1,34
Харківська	128	7.227	0,45
Херсонська	168	8.704	0,80

Referenses

Ganelin, S. H. (1954). Ocherki po istorii srednej shkoly v Rossii [Essays on the history of secondary school in Russia]. Moscow, USSR: Uchpedgiz. 302 p.

Dyakina, E. (2015). Osobennosti stanovleniya i razvitiya innovatsionnyh tipov

obshcheobrazovatelnykh uchrezhdenij v Rossii (nachalo XVIII – konets XX vv.) [Features of the formation and development of innovative types of educational institutions in Russia]. *Fundamentalnye issledovaniya – Basic research*, 2–6, 1294–1299.

Kalendar dlya uchitelej na 1915/1916 uchebnyj god [Calendar for teachers for the 1915–1916 academic year]. (1915). P. 2. Kyiv, Russian Empire.

Konstantinov, N. (1982). *Istoriya pedagogiki [The history of Pedagogy]*. Moscow, USSR: Prosveshchenie.

Domontovich, M. (1865). *Materialy dlya geografii i statistiki Rossii, sobrannye oficerami generalnogo shtaba. Chernigovskaya guberniya*. St. Petersburg, Russian Empire.

Milko, V. (2013) Navchalni okruhy v Ukraini u 1835–1860 rr.: deiaki osoblyvosti systemy upravlinnia. *Hileia*, 75, 21–23.

Medynskij, E. (1938). *Istoriya russkoj pedagogiki do Velikoj Oktyabrskoj socialisticheskoj revoljucii*. Moscow, USSR.

Ocherk goroda Chernigova i ego oblasti v drevnee i novoe vremya. (1846). Kyiv, Russian Empire: Univ. tip.

Posadskij, I. (1899). *Srednie uchebnye zavedeniya Kievskogo uchebnogo okruga za desyatiletie: 1889–1898*. Kyiv, Russian Empire.

Pedagogicheskaya entsiklopediya [Pedagogical Encyclopedia]. (1964). Vol. 1. Moscow, USSR.

Riga, D. (2014) Do istorii stvorennia ta diialnosti navchalnogo zakladu – Chernihivskoi klasychnoi cholovichoï himnazii u 1805–1919 rokakh ta istorii budivel kolyshnoi himnazii u XX stolitti. *Siverianskyi litopis – Siverian chronicle*, 4, 241–248.

Sistema obrazovaniya v Rossijskoj imperii [The education system in the Russian Empire]. Retrieved from: <http://dalmate.ru/muzej/item/316.html>.

Gimnazija [Gymnasium] (2020). Retrieved from: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гимназия>.

Rusov, A. (1898) *Opisanie Chernigovskoj gubernii [Description of Chernihiv province]*. Vol. 1. Chernihiv, Russian Empire.

Ryabokon, O. (2014). Vplyv istorichnykh chynnykiv na formuvannia ta rozvytok suchasnoho osvitnoho kompleksu Chernihivskoi oblasti. *Visnyk Odeskoho natsionalnogo universytetu. Heohrafichni ta heolohichni nauky*, Vol. 19. Is. 3, 163.

Sravnitel'naya vedomost o sostoyanii uchebnykh zavedenij ministerstva narodnogo prosveshcheniya za 1837 i 1838 gody [Comparative report on the state of educational institutions of the Ministry of Education for 1837 and 1838] (1839). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya – Journal of the Ministry of Education*. Vol. 22, 71–89.

Ukrainskaya Sovetskaya Enciklopediya [Ukrainian Soviet Encyclopedia] (1980). Vol. 3. Kyiv, USSR.

Рига Данило В'ячеславович – молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» (вул. Преображенська, 1, м. Чернігів, 14000, Україна).

Riga Danylo V. – junior researcher of the National architectural and historical reserve «Ancient Chernihiv» (1 Preobrazhenska Street, Chernihiv, 14000, Ukraine).

E-mail: 27drig@ukr.net

EDUCATIONAL SPACE OF CHERNIHIV IN 1920–30S AND CHANGES IN THE GYMNASIUM-EDUCATIONAL PARADIGM IN SOCIETY

The development of secondary education comes in the second half of the 50–60s of the nineteenth century. The first male gymnasium in Russia was opened in 1726, at the St. Petersburg Academy of Sciences.

In the provincial cities the gymnasium began to be created at the beginning of the nineteenth century. In Ukraine, the first men's gymnasia were Poltava and Odesa (1804), Chernihiv, Novgorod-Siverska, Kharkiv and Ekaterinoslavskaya (1805), Kiev (1809). The term studies in gymnasia since 1804, was 4 years, from 1828 – 7 years, from 1871 – 8 years.

In 1825, only 7,700 pupils were studying in all gymnasia of the empire, and by 1850 their number more than doubled and reached 18,000.

In 1837, about 69 thousand high school students studied in 69 schools.

According to official data of 1894, at the end of the nineteenth century, there were 177 classical gymnasia, 163 women's ministry schools and 104 real schools.

At the beginning of the 20th century, there were 12 educational districts in the Russian Empire; they were abolished in 1918. By January 1, 1911, in the Russian Empire, there were 577 male secondary schools, including 316 gymnasia, 29 progymnasia and 232 real schools.

By the end of the XIX century, there were 196 gymnasium in Russia, and in 1912 it was 417 gymnasia.

In 1913, there were 434 male gymnasia and progymnasia (142935 students), 276 real schools (76,971 students), 920 ministry women's gymnasia and progymnasia (30,369 pupils). On the territory of Ukraine, as of January 1, 1914, there were about 340 male and female gymnasia and 41 real college.

By the middle of 1915, 244 secondary schools were re-opened (and transformed from the lower type of school). In 1915, the number of male gymnasia, progymnasia and real schools amounted to 797, including 474 grammar schools (over 150,000 pupils), and women's gymnasia and progymnasia - 1001 (more than 350,000 gymnasia).

Дата подання: 7 березня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 25 червня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Рига Д. Навчально-виховний простір Чернігова 1920–30-х років та зміни гімназійно-освітньої парадигми в суспільстві. *Сіверянський літопис*. 2020. №3. С. 142–150. DOI: 10.5281/zenodo.3949948.

Цитування за стандартом APA

Riga, D. (2020). Navchalno-vykhovnyi prostir Chernihova 1920–30-kh rokov ta zminy himnaziino-osvitnoi paradyhmy v suspilstvi [Educational space of Chernihiv in 1920–30s and changes in the gymnasium-educational paradigm in society]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, 142–150. DOI: 10.5281/zenodo.3949948.